

## כי אני הכבדתי את לבו

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲהַ כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ: (שמות י א.)<sup>1</sup>

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתָּךְ לְשׁוֹב מִצְרַיִם רְאֵה כָּל הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר שְׂמַתִּי בְיָדְךָ וְעַשִּׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲהַ וְאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעַם: (שמות ד כא.)<sup>2</sup>

וַיַּחְזֵק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שָׁמַע אֶלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה': (שמות ז ג.)<sup>3</sup>

וַיַּחְזֵק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שָׁמַע אֶלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה' אֶל מֹשֶׁה: (שמות ט יב.)<sup>4</sup>

וַיֵּרָא פְרַעֲהַ כִּי חָדַל הַמִּטְרַ וְהַבְרָד וְהַקִּלְתַּ וַיִּסָּף לַחֲטָא וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וְעַבְדָּיו: וַיַּחְזֵק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה' בְּיַד מֹשֶׁה: (שמות ט לה.)<sup>5</sup>

### תרגום אונקלוס שמות פרק י פסוק כ – לחזק הוא לתקף

ותקיף ה' ית לבא דפרעה ולא שלח ית בני ישראל.<sup>6</sup>

### תרגום יונתן שמות פרק י פסוק כ – תקף יצר הלב

<sup>1</sup> כך נפתחת פרשת השבוע לפני מכת הארבה, לאחר שפרשת הקודמת וארא מסתיימת בסוף מכת הברד, בצמד הפסוקים: "וַיֵּרָא פְרַעֲהַ כִּי חָדַל הַמִּטְרַ וְהַבְרָד וְהַקִּלְתַּ וַיִּסָּף לַחֲטָא וַיִּכְבַּד לְבוֹ הוּא וְעַבְדָּיו: וַיַּחְזֵק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר דָּבַר ה' בְּיַד מֹשֶׁה" (שמות ט לה) – פסוקים שמהם משתמע לכאורה שפרעה הוא שהכביד לבו; ולא רק הוא אלא גם עבדיו - הם שבמחשבה שנייה אולי בלתי חרה שראו את נזקי הברד ושמעו על מכת הארבה הצפויה אומרים לו: "עַד מַתִּי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם הֵטֵרם תִּדַע כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם" (שמות י ז). אבל הפסוק בראש פרשתנו אומר: "אני הכבדתי את לבו" וגם המטרה מודגשת ומוסברת: "לְמַעַן שְׂתִי אֶתְתִּי אֵלָה בְּקִרְבּוֹ". הרי לנו לכאורה קונטרסט בין שתי הפרשות: האם פרעה הוא שהכביד/חיזק את לבו או שהקב"ה גרם לו לכך?

<sup>2</sup> נלך אחורה ונעשה מעבר מהיר על הפסוקים בהם נזכרת הכבדת או חיזוק לב פרעה – מעצמו או משמים, מבחירה או בגזירה (מניעה)? ואם גזירה/מניעה – לשם מה? ולשם מי? ראו דברינו **למי האותות האלה**. כאן, בתחילת דרכו של משה בחזרה למצרים (אחרי שנטל רשות מיתרו והצטווה: "לך שוב מצרים"), נאמר לו בפעם הראשונה ובפירוש שהקב"ה עתיד לחזק את לב פרעה. כך גם בפתחה למכות בתחילת פרשת וארא, שמות ז ג-ד: "וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְהִרְבִּיתִי אֶת אֶתְתִּי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְלֹא יִשְׁמַע אֶלְכֶם פְּרַעֲהַ וְכוּ", וכך גם בתחילת הפרשה שלנו בפסוק שמובא בראש הדין. אך כל אלה הם מעין 'פתיחות' או 'כותרות' בבחינת הודעה כללית למשה שמטרתן, בין השאר, להסביר את פשר התארכות מכות מצרים, ומדוע הקב"ה לא מביא מכה אחת מוחצת ומכריעה וגואל את העם. נבדוק מה קורה בפועל במכות עצמן.

<sup>3</sup> כך לאחר מופת התנין/נחש, וכך גם בשמות ז כב לאחר מכת הדם, בשמות ח יא לאחר מכת הצפרדע, בשמות ח טו לאחר מכת הכינים, שם כח לאחר מכת הערוב, שם ט ז לאחר מכת הדבר – בכל אלה נאמר בפירוש שפרעה הוא שמכביד או מחזק את לבו. האם הקב"ה נותן לפרעה הזדמנות, טרם המעבר לשלב חמור יותר? ואם היה פרעה נענה, מה היה קורה לנבואת "אני הכבדתי"?

<sup>4</sup> כאן לאחר מכת השחין נזכרת לראשונה בפועל הכבדת או חיזוק לב פרעה ע"י הקב"ה, כנזכר לעיל בתחילת השליחות. שימו לב להקבלה עם הפסוק המודגש בשמות ז יג (הפסוק המודגש הקודם). שם: "וַיַּחְזֵק לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שָׁמַע אֶלֵהֶם" ואילו כאן: "וַיַּחְזֵק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שָׁמַע אֶלֵהֶם" – ובשניהם "כאשר דיבר ה'!" הכבדת או חיזוק לב פרעה ע"י הקב"ה חוזרת גם בשמות י כ לאחר מכת הארבה, בשמות י כז לאחר מכת החושך, וכך גם בחתימת פרק יא שנשמע כמסכם את כל המכות עד כאן, לפני המעבר לפרק יב "החודש הזה לכם" ולפני מכת בכורות האחרונה שבעקבותיה שילח פרעה את העם ולא הוסיף עוד להכביד את לבו מרצונו או מגזירת שמים, ככתוב בשמות יא ט-י: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֹא יִשְׁמַע אֶלְכֶם פְּרַעֲהַ לְמַעַן רַבּוֹת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: ... וַיַּחְזֵק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְלֹא שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ". אפשר ש'סיכום' זה עומד כנגד ה'פתיחות' שראינו בהערה 2 לעיל, אך נשאר זאת לחכמי המקרא.

<sup>5</sup> לאחר שסקרנו את כל פסוקי הכבדת/חיזוק לב פרעה (בתקווה שלא חיסרנו מי מהם), חזרנו למכת הברד, לסוף פרשת וארא – מכה שדילגנו מעליה בהערה הקודמת). כאן לכאורה חוזרת המתכונת של פרעה המכביד אל לבו מרצונו הוא. ראו כמה פסוקים קודם (ט כז) כיצד לאחר מכת הברד קורא פרעה למשה ולאחרון ואומר: "חטאתי הפעם, ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים". לכאורה מתוודה, אך מיד מתחרט ומחזק את לבו. אך כאן באנו למחלוקת הפרשנים. מדרש שכל טוב (בובר) על הפסוק אומר: "וַיַּחְזֵק לֵב פְּרַעֲהַ – מעצמו" וכך אולי גם פירוש אבן עזרא ואלשיך, אך פירוש ספורנו על הפסוק מבאר: "וַיַּחְזֵק לֵב פְּרַעֲהַ – לא מעצמו, אבל כאשר דבר ה' ביד משה קודם שצרף את אהרן עמו, שאמר לו: ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך - שלא יניחכם להלוך ברצונו". וכך אולי גם מדרש פסיקתא זוטרתי (לקח טוב) על הפסוק שמסכם: "שישראל אין יכולין לצאת כי אם בזרוע נטויה של גבורה". פרשנים אחרים ובהם רש"י ורמב"ן, לא מתעכבים על פסוק זה. סוף דבר, נושא חשוב לענות בו הוא עצם ריבוי הפסוקים בעניין הכבדת/חיזוק לב פרעה (עליו לא נתעכב כאן) והחלוקה בגודל הכבדה/חיזוק לב פרעה אם הוא מעצמו או משמים, מבחירה או בגזירה (מניעה)? ובפרט זה האחרון, עליו כבר כתבו רבים וטובים: כיצד הקב"ה מטיל עונש ומכות על מי שניטלה ממנו יכולת הבחירה וההחלטה? איפה הבחירה החופשית?

<sup>6</sup> זה הפסוק שבא לאחר מכת הארבה. לפני המכה: "כי אני הכבדתי את לבו" ולאחר המכה: "וַיַּחְזֵק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהַ". אונקלוס ותרגום יונתן (תרגום ירושלמי) מתרגמים בכל מקום "וַיַּחְזֵק" – תקף, "ויכבד" – יקר, היינו התנשא.

וְתִקֵּיף יְיָ יֵת יִצְרָא דְלִיבָא דְפְרָעָה וְלֹא פִטְר יֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.<sup>7</sup>

### שמות רבה יג ג – מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש

"כי אני הכבדתי את לבוי" – א"ר יוחנן: מכאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנאמר: "כי אני הכבדתי את לבוי"<sup>8</sup>! א"ל ר' שמעון בן לקיש: ייסתם פיהם של מינים, אלא: "אם ללצים הוא יליץ" (משלי ג לד) – שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית, ואם אינו חוזר בו, הוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא. אף כך פרעה הרשע, כיון ששיגר הקב"ה חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקב"ה: אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך, הוי: "כי אני הכבדתי את לבוי"<sup>9</sup>.

### גמרא שבת דף קד עמוד א – בא ליטמא ובא ליטהר

... דאמר ריש לקיש: מאי דכתיב: "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן" (משלי ג)? בא ליטמא – פותחין לו, בא ליטהר – מסייעים אותו.<sup>10</sup>

### שמות רבה פרשה יא סימן ו – לא חזר בו בחמש המכות הראשונות

"ויחזק ה' את לב פרעה" (שמות ט יב)<sup>11</sup> – כיון שראה הקב"ה שלא חזר בו מחמש מכות ראשונות, מכאן ואילך אמר הקב"ה: אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו. "כאשר דבר ה' אל משה", שכן כתיב: "ואני אקשה את לב פרעה" (שמות ז ג).<sup>12</sup>

### מדרש תנחומא פרשת וארא סימן ג – משה הוא שגזר על פרעה?

<sup>7</sup> תרגום יונתן מוסיף בכל מקום "את יצר לב פרעה". ההכבדה, החוזק, התקיפות והיקרות היו של יצר הלב, לא של הלב סתם, כי אם של יצר הלב – היצר הרע. "כי יצר לב האדם רע מנעוריו" אומרת התורה. מסתבר שלעיתים צריך לחזק גם את היצר הרע.

<sup>8</sup> הביטוי: לתת פתחון פה למינים, מוזכר במקומות רבים בספרות המדרש ובע"ה נזכה לדון פה פעם בהרחבה (ומן הסתם כבר קדמונו חכמים והיודע על כך, אגא יודיענו). מהמעט שבדקנו מצאנו שבכל המקומות האחרים הוא מופיע בצורה שלילית: "שלא ליתן פתחון פה למינים", "מה אתה נותן פתחון פה למינים", "בכל מקום שאתה מוצא פתחון פה למינים אתה מוצא תשובה בציוד" ועוד. רק כאן, מופיע הביטוי בלשון של קביעה עובדתית: מכאן פתחון פה למינים, מה שאולי מעצים את הבעיה הדתית-מוסרית של הכבדת לב פרעה ע"י הקב"ה, שר' יוחנן בכיר אמוראי ארץ ישראל בדור הראשון וראש ישיבת טבריה, מעלה בכל תוקף. לא מצאנו גם שהוא מציע פתרון או מאתגר את התלמידים כפי שמצאנו במקומות אחרים. אך ריש לקיש בר הפלוגתא וחברותא של ר' יוחנן קופץ ומחזיר לו תשובה חדה: ייסתם פיהם של מינים. בשלב מסוים ניטל כח הבחירה מהרשע, אולי על משקל הפסוק בתהלים יח כז: "עם נְבִיר תִּתְּבַרְרַר יְעַם עֶקֶשׁ תִּתְּפַתְּל" (ראו מגילה יג ע"ב). האם השתכנע ר' יוחנן?

<sup>9</sup> מדרש זה הוא בנין בית אב לכל השיטות שאומרות שפרעה כל כך הרשיע עד שניטלה ממנו היכולת לעשות תשובה. הכיצד? וכי לא מקובל בדינו ששערי תשובה לעולם אינם ננעלים? ראו מדרש איכה רבה פרשה ג אות ס: "ר' חלבו שאל את ר' שמואל בר נחמן, אמר לו: מפני ששמעתי עליך שאתה בעל אגדה. מהו דין דכתיב: סכותה בענן לך מעבור תפילה? אמר לו: נמשלה תפילה כמקוה ונמשלה תשובה כים. מה מקוה זו פעמים פתוחה פעמים נעולה, כך שערי תפילה פעמים נעולים פעמים פתוחין. אבל הים הזה לעולם פתוח – כך שערי תשובה לעולם פתוחין". אולי התשובה היא שהתשובה אכן נמנעת ממי שהפך אותה לדבר נלעג. ראו שמות רבה (שנאם) פרשה י: "וירא פרעה כי היתה הרוחה והכבד את לבו (שמות ח'). כן דרך הרשעים: כשהם בצרה הם צועקים ובעת הרוחה הם חוזרים לקלוקלם". ובדומה למשנה ביומא ח ט: "האומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה". זאת ועוד, תשובה היא לפני משורת הדין, היא אפילו מעין "שוחד" שהקב"ה לוקח כביכול וקשה להבינה (ראו דברינו [זדונות שגגות וזכויות](#) ביום הכיפורים). אי לכך, אין תימה שבמקרים קיצוניים, היא אכן נמנעת מהאדם. ושמה כל זה רק לפרעה ולא להלכה ולא לגבינו? מלשון המדרש לא משמע כך. נראה נושא זה גם בהמשך.

<sup>10</sup> יש שמבקשים (פסיקתא זוטרתא, מדרש שכל טוב ועוד) לקשר את הרעיון של מניעת התשובה, במקרים קיצוניים, עם דברים אלה של ריש לקיש, היינו להקיש מריש לקיש (של מסכת מריש לקיש) על ריש לקיש (של שמות רבה). מה שתרם להיקש זה, הוא אולי גם הביטוי שריש לקיש משתמש פה, בשמות רבה: "הריני מוסיף לך טומאה על טומאתך". אבל ההבדל הוא ברור וחריף ונראה שאין להקיש. שם רק פותחים פתח לטומאה ולא שוללים מהאדם את כח הבחירה לעשות רע, ואילו כאן שוללים את כח הבחירה ומונעים מהאדם לשוב בתשובה. מה שאומר ריש לקיש במסכת שבת, הוא שמי שבא להיטמא ולעשות חטא – אין מעכבין בידו. הקב"ה אינו מונע את העבירה. שימו לב גם להבדל בין הבא להיטהר שמסייעים בידו ועוזרים לו ובין מי שבא להיטמא שרק "פותחים לו" – לא נועלים. אך כאן בעניינינו, בשמות רבה, נועלים את שערי התשובה ומוסיפים טומאה על טומאתו. זאת ועוד, במסכת שבת מדגיש ריש לקיש את הבחירה החופשית. "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב" והרשות בידי מי שרוצה לחטוא – לחטוא. ואילו כאן, בשמות רבה, ניטל מהאדם חופש הבחירה.

<sup>11</sup> זה הפסוק הראשון בו ה' מחזק את לב פרעה, בסוף מכת שחין היא המכה השישית, הראשונה בקבוצת חמש המכות השנייה.

<sup>12</sup> מדרש זה מצטרף לשמות רבה לעיל, לרעיון של מניעת התשובה במקרים חמורים. מה גם שבכל חמש המכות הראשונות הייתה לפרעה הזדמנות לחזור בו. אך דא עקא, שהמדרש עצמו מעורר את השאלה המתבקשת שהרי הקב"ה מתאר כל זאת מראש עוד ביציאת משה לשליחות במצרים (ראו הפסוקים לעיל והערות השוליים), הרבה לפני שמשע עומד לפני פרעה, ודאי לפני חמש המכות הראשונות שביגין נענש פרעה! אם כך, הכל היה מתוכנן וקבוע מראש. בעל כורחנו נזדקק לתשובה הידועה של חז"ל במסכת אבות ג טו: "הכל צפוי והרשות נתונה" (עוד על כך ברמב"ן הלן) וזה שהקב"ה מספר למשה שכן יקרה, אינו מחויב המציאות ועדיין פרעה יכול היה לבחור אחרת.

"ויחזק לב פרעה"<sup>13</sup> - בחמש מכות הראשונות אין כתיב בהן אלא: "וַיַּחֲזֶק לֵב פְּרַעֲהוּ". כיון שבאו חמש מכות ולא שלח, אמר הקב"ה: מכאן ואילך אם רצה לשלוח איני מקבל, שכך כתיב בחמש מכות האחרונות: "וַיַּחֲזֶק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ". והיה משה גוזר והקב"ה מקיים, שנאמר: "ותגזר אומר ויקם לך" (איוב כב).<sup>14</sup>

### רש"י שמות ז כב – כשפים אתם מביאים למצרים

"ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ... מעשה שדים, בלהטיהם מעשה כשפים. ויחזק לב פרעה - לומר על ידי מכשפות אתם עושים כן, תבן אתם מכניסין לעפריים, עיר שכולה תבן, אף אתם מביאין מכשפות למצרים שכולה כשפים.<sup>15</sup>

### רמב"ם הלכות תשובה פרק ו הלכה ג – חטא כה גדול שעונשו מניעת התשובה

ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת. שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה.<sup>16</sup> הוא שהקב"ה אמר על ידי ישעיהו: "השמן לב העם הזה וגו' ", וכן הוא אומר: "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובוזים דבריו ומתעתעים בנביאיו עד עלות חמת ה' בעמו עד לאין מרפא" (דברי הימים לו טז).<sup>17</sup> כלומר, חטאו ברצונם והרבו לפשוע עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא המרפא. לפיכך כתוב בתורה: "ואני אחזק את לב פרעה", לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו, שנאמר: "הבה נתחכמה לו", נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו. לפיכך חזק הקב"ה את לבו.<sup>18</sup> ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה? וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח, שנאמר: "ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון מפני ה' אלהים", "ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותיך את כבודי וכו'".

<sup>13</sup> נראה שהפסוק המצוטט כאן הוא שמות ז יג: "וַיַּחֲזֶק לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' ", שהוא תחילת מעשה הניסים עם המטה והתנין, לאחר פרשת: "כי ידבר אליכם פרעה לאמר", שהוא דורש שם. בפרשה זו הקב"ה מבשר למשה ואהרן שהיציאה ממצרים לא תהיה בקלות אלא באותות ומופתים ו"בשפטים גדולים". שם הוא גם אומר: "ואני אקשה את לב פרעה" (שם ז ג) וכנגד זה עורך המדרש את דבריו.

<sup>14</sup> במקום שקיצר שמות רבה (הסמוך לעיל), האריך והשלים מדרש תנחומא, אשר מדגיש את ההבדל שמצוי בפשט הפסוקים, בין חמש המכות הראשונות, בהן פרעה הוא שחזק (או הכביד) את לבו מעצמו, ובין חמש המכות האחרונות בהן ה' הוא שמחזק או מכביד את לבו של פרעה, כפי שהקדמנו להראות בפסוקים לעיל (כולל המקרה המיוחד של מכת הברד). יש לשים לב לסיום של המדרש שמה היה גוזר והקב"ה מקיים, על בסיס הפסוק באיוב: "ותגזר אומר ויקם לך", שבדומה לפסוק בשמואל ב כג ג: " ... צִדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאֵת אֱלֹהִים", ונדרש הרבה בחז"ל על כוחו של הצדיק לכפות כביכול את רצונו על הקב"ה – ראו דברינו [צדיק גוזר והקב"ה מקיים](#) בפרשת קרח. מה בדיוק גזר כאן משה? את המכות (לא כך בפשטי הפסוקים) או את הכבדת לב פרעה? משה הוא שגזר על הקב"ה שלא יתרצה לפרעה ולא יאפשר לו להתרכך? אם אכן כך, אזי כל עניין הכבדת לב פרעה מקבל פנים חדשות ואנושיות לגמרי. משה, כנציג בני ישראל ששועבדו קשות במצרים, הוא שגורם, בעקיפין, לכך שנשללה מפרעה וממצרים אפשרות התשובה. יש כאן יצר שילום ונקמה אנושיים פשוטים והקב"ה רק משלים ומסכים. לא הוא שיזם זאת. ראו סוף הערה 12 לעיל.

<sup>15</sup> דברי רש"י אלה הם בעקבות מדרשים רבים על הביטוי: "תבן אתה מכניס לעפריים, כשפים אתה מביא למצרים" (ראו למשל תנחומא וארא יב). שתי המכות הראשונות וכן מעשה המטה והתנין אינם נחשבים לעניין הכבדת הלב וחיזוק. ממעשים כאלה לא היה צריך פרעה להשתכנע. רק ממכת כינים ואילך שעליה אמרו לו החרטומים ["אצבע אלהים היא"](#) (ראו דברינו בנושא זה וכן [תנו לכם מופת](#) בפרשת וארא), צריך היה פרעה להתחיל להאמין בכח עליון וגבוה יותר. אין איפוא חמש מכות בהן הכבדת לבו של פרעה יכולה להיחשב כדבר שעליו ראוי לשלול ממנו את חופש הבחירה. ראו עוד פרקי דרבי אליעזר פרק מז שמציין את מכת הפרעה כנקודת המפנה ביחס של פרעה והחרטומים: "השליך אהרן את מטהו ונעשה נחש שרף, וגם השליכו את מטיהם ונעשו נחשים ... הכניס ידו לחיקו והוציאה מצורעת, הכניסו ידם לחיקם והוציאו מצורעות ... וכל מכה ומכה שהביא הקב"ה במצרים הם היו מוסיפים מכה על מכה, עד שהביא הקב"ה עליהם את השחין ולא יכלו לעמוד ולעשות כן, שנאמר: ולא יכלו החרטומים". מקורות אלה מחלישים במידת מה את ההסברים של שמות רבה ותנחומא לעיל ואולי גם את ההסברים האחרים.

<sup>16</sup> וא"ו החיבור במילה הפותחת את הלכה ג בהלכות תשובה לרמב"ם: "ואפשר שיחטא אדם וכו' ", באה כחיבור ממשין, אך משנה כיוון לפתיחת דבריו בראש הפרק על כח הבחירה וכנגד הדעה "שהקב"ה הוא גוזר על האדם לעשות רעה או טובה ושאינו לבו של אדם מסור לו להטותו לכל אשר ירצה". יש בחירה לאדם ולפיכך הוא נותן דין וחשבון על מעשיו, אבל יש גם אפשרות לתיקון ותשובה "וכשם שהאדם חוטא מדעתו וברצונו, כך הוא עושה תשובה מדעתו וברצונו". ואז בא ה"אבל" השני, שלא תמיד ניתן לעשות תשובה, היינו לא תמיד יש לאדם בחירה. ראו גם דבריו הנמלצים של הרמב"ם על כח הבחירה בפרק ה שם.

<sup>17</sup> רד"ק, בפירושו לישעיהו ו ב וכן שמואל א ב כה מצטט רמב"ם זה ומביא שלושה מקרים נוספים. את יושבי הארץ בזמן כיבוש יהושע, יהושע כא כ: "כי מאת ה' הייתה לחזק את לבם"; את בני עלי, בשמואל א פרק ב פסוק כה: "ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם" וכן בני ישראל בזמן אליהו בהר הכרמל, מלכים א יח לז: "ואתה הסיבות לבם אחורנית". ראו דברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא.

<sup>18</sup> למרות שהרמב"ם אינו מזכיר כאן את המדרש, ברור שהוא הולך בדרך שסלל שמות רבה (ומדרשים אחרים) ומפתח מאד את המוטיב שעל חטאים מסוימים, שבמקור ברור שנעשו "ברצונו ומדעתו", יכול האדם לקבל עונש של מניעת התשובה. בכך, ממשיך הרמב"ם את הטיעון שהחל בו בפרק ד שם שיש דברים שמעכבים או נועלים את התשובה. זאת, משום שהתשובה עצמה היא דבר מופלא ולפנים משורת הדין, אפילו מעין "שוחד" שהקב"ה מסכים לקבל, ראו דברינו [שתי פנים לתשובה](#) בפרשת שובה – ולפיכך לא תמיד מתקבלת. הים תמיד פתוח אבל יש פעמים שהוא סוער מדי. שימא אנו לב שכל הדיון הזה הוא בהלכות תשובה, לא במורה נבוכים או באחת מאגרות הרמב"ם. לא בפרשנות המקרא עוסק כאן הרמב"ם אלא בספר הלכות המיועד לבית ישראל ולא לאומות העולם. המקרה של פרעה מובא 'להלכה' לאחר שני מקרים בהם עם ישראל נענש בשלילת אפשרות התשובה!

"!?! כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו.<sup>19</sup>

### רמב"ן שמות פרק ז פסוק ג – למען ספר שמי, למען רבות מופתי<sup>20</sup>

והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל: אם השם הקשה את לבו מה פשעו? ויש בו שני טעמים ושניהם אמת. האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון.<sup>21</sup> והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק: "ויחזק לב פרעה" (להלן פסוק יג, כב, ח טו), "ויכבד פרעה את לבו" (להלן ח כח, ט ז). הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות, לא לעשות רצון בוראו. ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו, כענין שכתוב:

"והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגוי" (ויחזקאל לח כג).<sup>22</sup>

ואשר אמר קודם המכות: "ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם" (שמות ד כא), יודיע למשה העתיד לעשות בו במכות האחרונות, כענין שאמר: "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוד" (לעיל ג ט). וזה טעם: "ואני אקשה את לב פרעה והרבתי את אותותי", כלומר שאקשה לבו למען רבות מופתי בארץ מצרים. כי בחמש מכות האחרונות גם בטביעת הים נאמר: "ויחזק ה' (להלן יד ח), "כי לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו" (משלי כא א).<sup>23</sup>

### ספר העיקרים מאמר ד פרק כה – מתן הרווחה בין מכה למכה<sup>24</sup>

<sup>19</sup> הרמב"ם לא שואל מהפסוק שבתחילת פרשתנו: "כי אני הכבדתי את לבו" או מהפסוק בתחילת השליחות בשמות ד כא: "ואני אֶחְזַק אֶת לְבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם", אלא מהתהליך עצמו, מהשיח שבין מכה ומכה ומהמשא ומתן בין משה ופרעה שהיה בעצם מיותר. אם האדם נענש עד שאין בכוחו לעשות תשובה אשר נשללה ממנו, למה כל הדיבורים האלה? ותשובתו של הרמב"ם שזה עצמו מה שהתורה מלמדת אותנו. שְׂיִדַעַע כל העולם שפרעה הגיע למצב כזה שבו אין בכוחו לעשות תשובה והקריאות אליו שישלח את ישראל נופלות על אזניים ערלות של מי שנמנעה ממנו התשובה בשל מעשיו הראשונים. שוב יש לשים לב שדברי רמב"ם אלה הם בהלכות תשובה ונכתבו עבורנו! המקרה של פרעה נכנס להלכה כאפשרות דה-יורה אם לא דה-פקטו, כאחד מהמצבים בו יכול כל אדם אשר חו"ח ירבה לחטוא למצוא את עצמו. כולל גם הקטע האחרון של קריאה לשוב שאיננה אמיתית וכנה ורק "להודיע לבאי העולם" שהיא בעצם התעללות? או שמא בקטע אחרון זה אכן גלש הרמב"ם מההלכה אל המדרש ופרשנות המקרא? כך או כך, למטיבי הלכת, הנה הקטע המקביל של הרמב"ם בשמונה פרקים פרק ח: "אבל אומר: וחזקתי את לב פרעה, ואחר כן ענשו והמיתו - הנה יש בו מקום דיבור, ויושג ממנו עיקר גדול. והתבונן בדברי בזה הענין, ושים לבך אליהם, וערוך אותם אל דברי כל מי שדיבר בו, ובחר לך היותר טוב" (הרמב"ם מכיר בכך שיש עוד דעות בנושא). "והוא, שפרעה וסיעתו, אילו לא היה להם חטא זולת אשר לא שלחו את ישראל - היה הענין קשה בלי ספק. כי הוא כבר מְנַעַם מלשלה, כמו שאמר: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, ואחר כן דרש ממנו לשלחם והוא מוכרח שלא ישלח, ואחר כן ענשו כאשר לא שילחם, והמיתו והמית סיעתו - היה זה עוול, וסותר לכל מה שהקדמנו. הרי שאין הענין כן, אלא שפרעה וסיעתו מרו בבחירתם, מבלי כפיה ומבלי הכרח, ועשקו הגרים אשר היו ביניהם, ועשו להם עוול גמור, כמו שאמר וביאר: ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל וכו' הבה נתחכמה לו. וזה המעשה היה מהם בבחירתם וברוע עצתם, ולא היה להם בזה הכרח. והיה עונש ה' להם על כך - למונעם מן התשובה, עד שיחול בהם מן העונש מה שחייב צדקו שהוא עונשם. ומניעתם מן התשובה היא שלא ישלחו". ראו דבריו במלואם שם. האם כאן מדבר הרמב"ם כפוסק להלכה, כדרשן המעורר את קהל שומעיו לתשובה, או כפרשן המקרא?

<sup>20</sup> הפסוק: "ואני אקשה את לב פרעה וְהִרְבִּיתִי אֶת אֹתוֹתַי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם", שנאמר למשה ביציאתו ממדין למצרים.

<sup>21</sup> עד כאן, כשיטות שכבר ראינו לעיל, משמות רבה ועד הרמב"ם בהלכות תשובה ובשמונה פרקים.

<sup>22</sup> בטעם השני נראה שרמב"ן מאמץ את החלוקה של המכות לקבוצת חמש הראשונות וחמש השניות, כשיטת תנחומא לעיל (וכמתבקש מפשט הפסוקים), אבל ההסבר להכבדת לב פרעה ע"י הקב"ה שבקבוצה השנייה, אינו משום שמשא גזר על הקב"ה כתנחומא לעיל, אלא שכניעת פרעה בין מכה למכה ואולי גם ההסכמה לשלח את העם, לא היו "לעשות רצון בוראו" - אין כבר שום תוחלת ב'הסכמת פרעה' והחשבון כבר לא איתו אלא עם העולם מסביב - קידוש שם ה' וגדולתו "לעיני גוים רבים". ולצורך זה יש להכבד את לב פרעה שמא ישלח את העם לפני השלמת המטרה הכוללת יותר. ואנו רק נעיר שאולי זה בעצם מה שכתוב בתנחומא: "אם רצה לשלוח איני מקבל". ביך ובין כך, נותרה הבעיה של הודעת ה' מראש למשה שכך יארע ולכן מתייחס רמב"ן בקטע הבא.

<sup>23</sup> רמב"ן מזכיר לנו את הפסוקים שנאמרו למשה עוד בסנה מהם ניתן להבין שהקב"ה יכביד את לב פרעה. כבר שם מתחילה לכאורה הבעיה. אבל פסוקים אלה, גם הפסוק בתחילת פרשת וארא עליו ממוקם פירוש רמב"ן (ראו הערה 10), כולם אינם אלא ידיעת ה' והודעתו למשה שכך עתיד להיות ושהיציאה ממצרים לא תהיה במהלך מהיר וחד. כל כך למה? "למען רבות מופתי" (נושא שיש לדון בו בנפרד, מעט ממנו מובא בדברינו תנו לכם מופת בפרשת וארא וכן למה מופתים וניסים - מחלוקת הענקים בפרשה זו). לא רק הפסוק: "ואני ידעתי" שהוא יחסית פשוט, אלא גם "ואני אחזק את לבו", וגם: "ואני אקשה את לב פרעה", אינם אלא ידיעת הקב"ה, והודעתו למשה שכך צפוי לקרות, אבל אינן הכבדת לב פרעה בפועל ע"י הקב"ה. וכבר טבע הראב"ד בהשגותיו על הלכות תשובה לרמב"ם פרק ה הלכה ה את מטבע הלשון: "אין ידיעתו גזירה". ומה נעשה בכל זאת עם כל הפסוקים ממכת השחין ואילך בהם נאמר במפורש שהקב"ה הכביד את לב פרעה? נחזור לתשובתו בקטע הקודם שמזכירה מאד את תשובת המדרשים והרמב"ם. ואחרי הכל מוסיף רמב"ן את הפסוק ממשלי: "לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו" שלכאורה מקלקל את השורה ופותח את כל הנושא מחדש. אולי זו "רבות מופתי", להראות שהקב"ה שולט על שליטי העולם. וצריך עיון.

<sup>24</sup> את המקור הזה האיר עינינו פרופ' נדב שנרב, בספרו קרן זווית - מחשבות וחישובים על פרשות השבוע.

ועל זה הדרך יתפרש מה שנמצא בכתוב שהשם יתברך מחזק לב הרשעים או מקשה ערפם ומונע מהם דרכי התשובה.<sup>25</sup> וזה שהרשע בבא עליו המכה הוא מתחסד ושב אל השם מיראת עונש המוטל עליו, כמו שאמר פרעה: חטאתי הפעם ה' הצדיק וגוי'. ובעבור שזה הפעל דומה לאונס ואינו בחיריי,<sup>26</sup> הנה השם יתברך מחזק את לבו כשנותן לו צד או צדדין לתלות בהן המכה ולומר שבאה במקרה ולא על צד ההשגחה האלהית. וזה כדי שישור מלבו המורך שקנה מחמת המכה וישאר על טבעו ובחירתו מבלי מכריח, ואז יבחן אם היתה תשובתו בחיריית. ומאשר בחירת פרעה כשסר מעליו עול המכה היתה לרע, אמר השם יתברך: אני הכבדתי את לבו, כלומר כשהסירותי מלבו המורך שקנה מחמת המכה, וישאר על טבעו ובחירתו... לתלות בהן ענין המכות ולומר שהיו במקרה.<sup>27</sup>

### רשב"ם שמות פרק י פסוק א – דווקא אחרי שפרעה הודה

כי אני הכבדתי וגוי' - בכל מכות לא מצינו שהודיע הקב"ה למשה שחזק את לבו.<sup>28</sup> אך בזאת, שהודה פרעה שהוא הצדיק ואמר: ואני ועמי הרשעים, ובזאת כתוב: "ויוסף לחטוא". לכך הוזקק לומר: "כי אני הכבדתי וגוי' ואת לב עבדיו", שכך כתיב למעלה: "ויכבד לבו".<sup>29</sup>

### שמות רבה פרשה יג סימן ד – אולי יעשו תשובה

"ויפן ויצא מעם פרעה", מהו כן? שראה (משה) אותם שהיו פונים זה בזה והיו מאמינים לדבריו ויצא משם כדי שיטלו עצה לעשות תשובה.<sup>30</sup>

### שמות רבה פרשה כא סימן יא – האתלט החזק משתבח בחלש

<sup>25</sup> ר' יוסף אלבו בעל ספר העיקרים דן שם כיצד תיתכן שיטת ריש לקיש שגם למי שעושה תשובה מיראה "זדונות נעשים לו כשגגות" (ראו שוב דברינו [זדונות שגגות וזכויות](#) ביום הכיפורים), ותשובתו היא בהבחנה בין תשובה מיראה "מפני פחד השם" ובין תשובה "מיראת העונש המוטל עליו", שהיא תשובה "כעבד שהוא מתחנן לפני אדוניו בעוד שמלקה אותו, וכשיקל האדון מעליו שבט אפו ישוב למרוד בו כאשר בתחילה". ופרעה הוא הדוגמא כפי שהוא מסביר להלן.

<sup>26</sup> פרעה אמר דברים אלה מחמת אונס (המכה) ולא מרצונו החופשי.

<sup>27</sup> כל הכבדות הלב היו של פרעה ובבחירה ברורה שלו, גם אלה שכתוב בהן שהקב"ה הכביד את לבו. כל מה שהקב"ה עשה היה לתת לו הרווחה בין מכה למכה על מנת "שיסור מלבו המורך שקנה מחמת המכה" ויחזור פרעה (יישאר) לטבעו ובחירתו האמתית "מבלי מכריח" ותיבחן תשובתו אם היא אמיתית ומרצונו. הרווחה זו היא "הכבדת לב פרעה" שגילתה את מצפוניו האמיתיים. בדרך זו הולך גם פירוש אברבנאל בפרשת וארא פרק ז: "לא היתה סבת קושי לב פרעה כי אם רבוי המכות והסרתן אחר היותן. וכמו שמפאת המכות ההן הוכבד לב פרעה ונתקשה, כן אמרו בשאר המכות האחרונות: ויחזק ה' את לב פרעה כי אני הכבדתי את לבו. אין ענינו שהקב"ה הקשה את לבו ומנעהו מעשות מצות חלילה, אלא שנתן בו אותן המכות שמפניהן בא לבו לידי קושי וכבדות, ומזה הצד יוחס אליו יתברך קושי לב פרעה". ויש לשים לב שבעוד שר' יוסף אלבו (מחבר ספר העיקרים) נדרש למכת הברד, אברבנאל מתייחס להקשחת לב פרעה במכות הראשונות, מהן נגזרה הכבדת לבו על"י הקב"ה במכות האחרונות. בכך נראה שהוא מתחבר היטב למדרש שמות רבה פרשה יא סימן ו על ההבדל בין חמש המכות הראשונות וחמש האחרונות. ואפשר שכל שיטות הפרשנים הראשונים הם הסבר ופירוט של הדעה בשמות רבה יא ו - משום שלא חזר בו בחמש המכות הראשונות "מכאן ואילך אמר הקב"ה: אפילו אם ירצה לשוב, אני מחזק לבו כדי שאפרע כל הדין ממנו", ושל שיטת ריש לקיש בשמות רבה יג ב, היא ריש וראש לכולם: "שהקב"ה מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית, ואם אינו חוזר בו, הוא נועל לבו מן התשובה כדי לפרוע ממנו מה שחטא".

<sup>28</sup> של פרעה.

<sup>29</sup> פירוש רשב"ם לא שייך ישירות לנושא שלנו, אך ראינו להביאו כי הוא שופך אור שונה על הפסוק "כי אני הכבדתי את לבו" שבראש הפרשה ועליו דנים כולם לעיל. רשב"ם נזקק לשאלה מדוע דווקא כאן מודיע הקב"ה למשה שהוא זה שמכביד את לבו של פרעה ואולי מעכב בכך את היציאה ממצרים. אמירה זו של הקב"ה למשה (שבעצם כבר ידע הכל מתחילת השליחות, כפסוקים לעיל) באה בהקשר הספציפי של מכת ברד שכבר הערנו שבחלוקה של חמש וחמש מכות של מדרש שמות רבה ותנחומא לעיל, היא חריגה. במכת הברד פרעה לכאורה נכנע ומודה: "ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים" ומבטיח לשלח את העם: "ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד", ובכל זאת אחרי כן: "וירא פרעה כי חדל הברד... ויוסף לחטוא ויכבד לבו הוא ועבדיו". בא הקב"ה בתחילת פרשתנו, בתחילת פרק י, ומסביר למשה שלא יתפלא על הכבדת לב פרעה אחרי המכה הקשה ואחרי הווידי שלו, על כוחו לעמוד בכל כך הרבה מכות, אין זה אלא משום שהקב"ה הכביד את ליבו. בכך, מצטרפת מכת ברד לקבוצת חמש המכות של מדרש שמות רבה ותנחומא לעיל. באופן דומה מפרש חזקוני וספורנו (הערה 5 לעיל). הכל הסבר למשה מדוע היציאה ממצרים מתמהמהת ומה צורך בכל המכות האלה. ראו גם פירוש בכור שור על הפסוק, שאומר: "ואל יקשה בעיניך לומר: בחינם אני טורח... כי אני הכבדתי את לבו, ואם היית רוצה, כבר שלח אותם, וכל זמן שארצה ישלח". עצם הכבדת לב פרעה אינה מטרידה פרשנים אלה, רק האופן שבו משה ובני ישראל מבינים את פשר כל התהליך הארוך.

<sup>30</sup> כאן מדובר במכת הארבה, אך בהמשך המדרש שם, בסימן ו, מדובר על כל מכה ומכה: "למה היה הקב"ה נותן זמן למכות מחר ולא היה מביא עליהן מיד? כדי שיחזרו בהן ויעשו תשובה". הרי לנו אסכולה אחרת שאומרת בפירוש שלא ננעלו מפרעה ומעבדיו שערי תשובה והאפשרות לשנות ולהשתנות. לפי שיטות אלה נצטרך לומר שהכבדת הלב וחזקונו, אינם שלילה גמורה של כח הבחירה, רק הקשייה והערמת מכשולים, או כשיטת ספר העיקרים ואברבנאל לעיל. הקב"ה לא עשה לפרעה "חיים קלים", אבל בשום שלב לא מנע ממנו את כח הבחירה וההחלטה אם לשלח או לא לשלח את העם. מה גם שהתורה עצמה מעידה במספר מקומות שפרעה הוא ששילח את בני ישראל. ושוב הוא זה שמחליט לרדוף אחריהם לאחר שיצאו ולא שבו אחרי שלושת ימים.

"וחזקתי את לב פרעה" – אמר ר' שמעון בן לקיש: משל לשני אתליטים, אחד חלש ואחד גיבור. ניצח הגיבור לחלש ונטל עטרה בראשו. מי גרם לגבור ליטול העטרה? לא החלש?! כן, מי גרם להקב"ה ליטול שבח וכבוד? לא פרעה שניערו? שנאמר: "ונער פרעה וחילו בים סוף" (תהלים קלו). לפיכך, "ואכבדה בפרעה".<sup>31</sup>

### שמואל א פרק ו פסוק ו – סרני פלשתים לומדים לקח מפרעה

וְלָמָּה תִּכְבְּדוּ אֶת לְבַבְכֶם כְּאִשֶּׁר כְּבָדוּ מִצְרַיִם וּפְרָעָה אֶת לִבָּם הֲלוֹא כְּאִשֶּׁר הִתְעַלַּל בָּהֶם וַיִּשְׁלַחוּם וַיִּלְכְּנוּ.<sup>32</sup>

שבת שלום

מחלקי המים

<sup>31</sup> מדרש זה מעביר אותנו לפרשת השבוע הבא, בשלח. ה"יכבד" הופך ל"אכבדה" מלשון כבוד. ראו התרגומים שהבאנו לעיל שמתרגמים "ויכבד" ככל פרשות וארא ובא מלשון יקר. הקב"ה מתכבד בכך שניצח את פרעה. חלש ככל שיהיה, הוא מלך הממלכה הגדולה מצרים, מי שאמר: "לא ידעתי את ה'". כעת הוא יודע שיש "גבוה מעל גבוהים", יש אתלט חזק ממנו. והאתלט החזק, מלך מלכי המלכים הקב"ה נוטל שבח וכבוד ועטרה בראשו בזכות זה שניצח את פרעה, את האתלט החלש. שוב, הדרשן כאן הוא ריש לקיש שלא רואה בעיה מוסרית בהכבדת לב פרעה. יש עניין בהוכחת כוחו של הקב"ה מעל שליט גדול כפרעה. מה שמתקשר לציטוט ברמב"ן לעיל של הפסוק ב(בהקשר עם מלחמת גוג ומגוג: "וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדְּשִׁיתִי וְנִדְעִיתִי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְנָדְעוּ כִּי אֲנִי ה'"). יש עניין להגדלת שמו של הקב"ה בקרב הגויים!

<sup>32</sup> אלה דברי הכהנים והקוסמים לסרני פלשתים (פסוק ב שם) אשר מחליטים להשיב את ארון ברית ה' לגבול ישראל לאחר שהארון התעלל בהם ובדגון אלילם. ראו שמואל א פרקים ה-ו. זה, כך נראה, האזכור היחיד של הכבדת לב פרעה מעבר לפרשיותינו, בנביאים ובתנ"ך כולו. לפחות עד הכהנים והקוסמים הפלשתים הגיע המסר שהמדרשים וחלק מהפרשנים מבקשים להעביר. עמים אחרים שמעו את הניסים והנפלאות, את קריעת ים סוף ושאר כל המופתים כפי שאנו אומרים בשירת הים וכפי שאומרת רחב למרגלים שהחביאה (יהושע פרק ב). סרני הפלשתים מקבלים את עצת קוסמיהם, בניגוד לפרעה שלא שעה לדברי החרטומים, אולי זה ההבדל בין עם ישראל כעבדים מוכים במצרים ובין בני ישראל החיים בארצם. אולי זו גם סגולת ארון הברית יתר על מכות מצרים. אבל הפלשתים מכירים את סיפור מכות מצרים. כך או כך, את המסר העדין והמורכב יותר של הכבדת הלב מעבר לתורה, מצאנו רק כאן.